

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ՓՈՐՁՆԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԵԱՆ ԱՐԴԻՒՆՔՆԵՐԸ

Պրոֆ. Էրնստ Մէյմանի «Դաստիարակութիւններ փորձ-
նական մանկավարժութեան մասին» գրքից

Շարունակութիւն

Երեխայի կամքի ձևական կողմի դարգացումը կարևոր է նրա ապագայ կեանքի համար: Ընդհանրապէս թէ ծնողի, թէ ուսուցչի և թէ դաստիարակի համար անհրաժեշտ է մանուկին ներշնչել հաւատ, ստեղծել փոխադարձ վստահութիւն: Երբ այս պայմանները բացակայում են, աշակերտը դադարում է սովորելուց, սկզբում նրա յառաջագիւծութիւնը թուլանում է այդ ուսուցչի առարկայի նկատմամբ, յետոյ էլ մնացած բոլոր առարկաների նկատմամբ: Երբ երեխան կորցնում է իւր վստահութիւնը դէպի ինքը, դէպի դասատուն, նրա կամեցողական կեանքը մի տեսակ կանգ է առնում և կարող է մանուկը մեծ վնասներ տանալ այդ բանից: Յատկապէս այս վտանգին ենթակայ են դիւրագրգիռ բնատրութիւնները, որոնք շատ են ընկճւում: Ոչ թէ մտաւոր ընդունակութիւնն է մարդուն կեանքի համար օգտակար դարձնում, այլ նրա կամքի յատկութիւնները, ոյժը և նրբութիւնը, այն մարդը, որը ուժեղ կամք ունի և վճռում է մի բանի հասնել, նա կարողանում է այսպիսով իւր կեանքը, բախտն էլ որոշել:

Այս տեսակէտից կարևոր նշանակութիւն ունի ուսուցչի անձնատրութիւնը, որովհետեւ նա մանուկին կարող է ներշնչել և լաւը և վատը. կարող է նրան խրախուսել և դարգացումը առաջ տանել, կարող է նաև իւր տգիտութեան, անփորձութեան պատճառով խանգարել այդ դարգացումը: Երեխաների ներշնչման ենթակայ լինելը տարբեր է լինում, այդ կապուած է հասակի, սեռի և անհատականութեան հետ: Արտաքին կեանքի պայման-

ներն էլ յաճախ ազդում են մանուկի կամքի զարգացմանը, կամ խանգարում են կամ նպաստում: Անհրաժեշտ մանկավարժական պահանջ է մանուկին վարժեցնել վատ ներշնչումներին դիմադրելուն, որա գլխաւոր միջոցն է մանուկի մէջ իւր վերաբերմամբ վստահութիւն զարգացնել:

Դպրոցում ամեն առարկայի ուսուցման դէպքում էլ մանուկի մէջ պէտք է կամքի ձևական կողմը զարգացնել, ամեն ինչ, որ տրւում է, պէտք է կատարէ այն գիտակցութեամբ, թէ այդ իւր պարտքն է, պէտք է աշխատանքը կատարէ կանոնաւոր, բարեխղճօրէն և ազնիւ կերպով: Իւր ընկերների հետ վարուելիս նրա մէջ պէտք է երևեն համակրանքի և հասարակական զգացումները, դասարանում իրեն պահելը, իւր յարաբերութիւնը դէպի ուսուցիչը նրա մէջ պէտք է զարթեցնեն պարտականութեան զգացումը: Դպրոցում աւանդուած նիւթերն էլ մեծ նշանակութիւն ունին այս դէպքում, լաւ նիւթի շնորհիւ մանուկի գիտողութիւնը զարգանում է, նրա մէջ իդէալներ են երևում: Նիւթը նրա առաջ նպատակներ է դնում: Մանուկի բարոյական գործողութիւններն էլ առժամայն լինում են աւելի բնազդի, քան գիտակցութեան արդիւնք, սակայն միայն բարոյական օրինակներ տալը, նմանութեան նիւթ մատակարարելը մանուկին կարող են փնասել, նա ոչ կարող է լսածը իւրացնել կանոնաւոր կերպով և ոչ էլ հնարաւորութիւն ունի ուղիղ գործադրելու գիտեցածը: Կամքը կարող է զարգանալ մասամբ անկախ մարմնական առողջութիւնից, կան մարդիկ, որոնց բարոյական կամեցողութիւնը խիստ զարգացած է, իսկ իրենք ֆիզիքապէս թոյլ են և ընդհակառակը: Անգլիական դպրոցներում յատուկ ուշադրութիւն են դարձնում մարմնամարզութեան ու խաղերի վերայ, որ այդպիսով մանուկի բարոյական կողմն էլ զարգացնեն, բայց դեռ պարզ չէ հոգեկանի և մարմնականի կապը այս խնդրում, պարզ չէ, թէ ճիշդ ջղերի զարգացումը և ինչ ձևով օգտակար կարող են լինել ներքին զարգացման համար: Հարկաւոր է նկատել, որ ընդհանրապէս բարոյական դաստիարակութիւնը աւելի ան-

հատական բնոյթ ունի, քան մտաւորը և գծուար է այս խնդիրը մի ընդհանուր համակարգութեան տակ դնել: Ամենից կարևորն է ուսումնասիրել երեխաների անհատական կողմերը և ըստ այնմ գաստիարակութեան գործը առաջ տանել:

VII.

Երեխաների մէջ եղած անհասական արբերութիւնների հետազոտութիւն.

Անհատական տարբերութիւնների ուսումնասիրութեան նպատակն է բացատրել անհատական տարբերութիւնների ծագումը՝ ցոյց տալով մարդու հոգեկան կեանքի տարրական երևոյթների ծագումը: Այս նպատակը իրագործելու համար անհրաժեշտ է՝ 1) նկարագրել և գասերի բաժանել մարդկանց մէջ եղած տարբերութիւնները. 2) վերլուծական եղանակով վերածել այդ տարբերութիւնները տարրական մասերի 3) համադրական եղանակով այդ տարրերից կազմել փաստօրէն դոյութիւն ունեցող տարբերութիւնները: Մանկավարժի համար այդ տարբերութիւնների հետ ծանօթանալը անհրաժեշտ է, որովհետեւ այս հանգամանքի շնորհիւ է նա պարզում այն ելակէտը, որից բղխելու է իւր երեխաների հետ վարուելու եղանակը: Անհատական տարբերութիւնները ուսումնասիրելու նպատակն է ամենից առաջ՝ որոշել, թէ ինչ ձևով ցուցումները, դիտողութիւնները մէկը միւսից տարբերում են, որովհետեւ այս տարբերութիւնները ոչ թէ, նախկին հոգեբանների կարծիքի համաձայն, սխալներ են, այլ հէնց անհատական տարբերութիւններ: Կրէպէլինը աշխատում էր դանել անհատների հիմնական այն յատկութիւնները, որոնց շափելը հնարաւոր է, իւր հետազոտութիւնից նա հանում է հետեւեալ եզրակացութիւնը՝ առաջին հիմնական տարբերութիւնը ժամանակի տարբերութիւնն է, հոգեկան աշխատանքի արագութիւնն է. 1) զգայարաններից ստացած գրգիռների արագութիւնը. 2) զուգորդութիւնների և վերարտադրութիւնների արագութիւն 3) կամեցողական

շարժումների արագութիւն. այս միջոցներով հնարաւոր է իմանալ, որքան մէկը շուտ է ստանում գրգիռը, որքան ընդունակ է զուգորդելու և այլն. այս դէպքում լինում են դանդաղ և արագ կատարողներ. հետեւապէս տարբերւում են անհատապէս երկրորդը՝ վարժութիւնն է. մեր հոգեկան ամբողջ գործունէութիւնը ենթակայ է վարժութեան, կատարելագործման և ուժեղացման. շնորհիւ վարժութեան մեր հոգեկան աշխատանքը մեքենայական բնոյթ է ստանում. երրորդ տարբերութիւնը ձեռք բերած ժամուր պահելն է. ոմանք վարժութեան միջոցով ձեռք բերած կարողութիւնը շուտ են կորցնում, ոմանք ոչ. այս յատկութիւնը կոչւում է ընդհանուր յիշողութիւն: Զորրորդը՝ յիշողութեան մասնաւոր տեսակների աշխատութեան ընդունակութիւնն է. որքան մեծ է մեր ստացած տղաւորութիւնների թիւը, որոնք մեր յիշողութեան մէջ պահւում են, այնքան ուրեմն յիշողութեան յատուկ տեսակները աշխատանքի աւելի ընդունակ են: Հինգերորդն է դիւրզգայութիւնը. շատերը հեշտութեամբ ձեռք են բերում աշխատելու ընդունակութիւն, ուրիշների համար անհրաժեշտ է երկար վարժութիւն: Վեցերորդն է՝ յոգնածութիւնը. ոմանք շուտ են յոգնում, ուրիշները երկար աշխատելու ընդունակ են. միայն վերջը երևում է, որ աշխատանքի քանակը քչանում է, իսկ որակը մեծանում: Եօթներորդն է՝ ոյժերի վերականգնումն. շատերը յոգնելուց յետոյ դժուարութեամբ են ոյժերը վերականգնում, կան և այնպիսիները, որոնք մի քիչ հանգստանալուց յետոյ նորից եռանդուն աշխատանքի են կաշում: Ութերորդն է քնի խորութիւնը. ոմանք խոր քուն ունեն, ոմանք ոչ. քունը ոյժերը վերականգնելու ամենալաւ միջոցն է: Իններորդն է ցրուածութիւնը, սրա հակառակն է խանդարող ազդեցութիւններին դիմադրելու ընդունակութիւնը: Տասերորդն է մի բանին ընտելանալը. օրինակ որքան մի մարդ ընդունակ է խանդարող ապաւորութիւններին վարժուելու և իւր գործը կանոնաւոր կերպով շարունակելու: Այս տարբերութիւնները մի ընդհանուր կապով գին չունեն:

Այն եռանդը, որ երևում է որ մեր հոգեկան ու մարմնական գործողութիւնների մէջ ժամանակի ընթացքում հաւասար չափով չի երևան դալի, նա պարբերաբար հասնում է որոշ առաւելագոյն ու նուազագոյն աստիճաններին, այս երեւոյթը ընդհանուր է և անհատական տարբերութիւնների ենթակայ։ Եռանդի ընդհանուր ընթացքը նոյն պայմաններում ապրող մարդկանց համար հետեւեալն է. առաւօտը, քնից անմիջապէս ելնելուց յետոյ եռանդը համեմատաբար դեռ թոյլ է լինում. այնուհետեւ հասնում է իւր առաջին առաւելագոյն աստիճանին, ճաշից առաջ նա հասնում է իւր առաջին նուազագոյն աստիճանին, ճաշից յետոյ հասնում է իւր երկրորդ առաւելագոյնին, երեկոյեան՝ երկրորդ նուազագոյնին, Իբր կարեւոր անհատական տարբերութիւններ պէտք է յիշել, որ կան մարդիկ, որոնք կամ ըստ մեծի մասին առաւօտներն են աշխատում կամ երեկոները, առաջիկները աշխատելու ամենամեծ ընդունակութիւնը ձեռք են բերում մինչև կէսօր, երկրորդները՝ երեկոյեան։ Գիշերուայ քունը ըստ երեւոյթին կապ ունի ցերեկուայ աշխատանքի հետ, նրանք, որոնք լաւ աշխատում են առաւօտները, պարապելուց յետոյ շուտով քնում են, իսկ առաւօտեան դէմ նրանց քունը թեթիւ է լինում, իսկ երեկոները աշխատողները պարկելուց յետոյ ուշ են քնում, խոր քուն ունենում են առաւօտեան դէմ։ Դատողութեան տեսակէտից նկատում է հետեւեալ տարբերութիւնը. վճռական, ինքնամատահ ու ներշնչող դատողութիւններ։ Առ այժմ այս ուղղութեամբ կատարուած ուսումնասիրութիւնների մէջ որոշ կապ չկայ. քաղի այդ ուսումնասիրած տարբերութիւնները մի ընդհանուր, պարզ հիմքի չեն վերածուած. տարբերութիւնները դեռ համադրական վերլուծման չեն ենթարկուած, ուստի և որոշ չէ, թէ դրանց մէջ ինչ կապ կայ.

VIII

Օժտուած լինելու գիտական տեսութեան հիմքեր.

Ընդհանրապէս հասակաւորների և մասնաւորապէս երեխաների օժտուած լինելը գիտական հետազոտութեան նիւթ դարձրել են միայն ներկայ հոգեբանները: Հասակաւորների օժտուած լինելու ընդհանուր ուսումը մանկավարժական տեսակէտից երկրորդական արժէք ունի, որովհետեւ հասակաւորների օժտուած լինելու տարբերութիւնները երեխաների ունեցած տարբերութիւնների հետ համեմատած առաջ է դալի նրանց հոգեկան զարգացումից, որը կատարուած է դպրոցից դուրս, հասակաւորների ընդունակութիւնների ուսումնասիրութեան ժամանակ այլ հարցեր են շոշափւում, իսկ մանուկների ընդունակութիւնների հետազոտութեան դէպքում — այլ, մանկավարժութեան տեսակէտից վերջինը կարեւոր է, ուստի և հասակաւորների մասին խօսք չի լինի:

Օժտուած լինելը զանազան կերպ են հասկանում. ոմանք ի ծնէ ունեցած բարձր ընդունակութիւններն են համարում օժտուած լինելը, ոմանք՝ ձեռք բերածները, ոմանք՝ երկուսի միասին գործադրելը: Ընդհանուրը այս բոլորի մէջ այն է, որ օժտուած լինելը վերաբերում է հոգեկան կեանքի մտաւորական մասին և, որ գլխաւորն է, անհատական ձեւ աւելի ենք ի նկատի ունենում: Որեւէ մէկի օժտուած լինելը ուսումնասիրելու համար հարկաւոր է նրա մտաւոր ընդունակութիւնների անհատական ձեւերը ուսումնասիրել, նրանց ծագումը որոշել: Հետազոտութեան դէպքում ոչ միայն հոգեկան տարբերութիւններն են ի նկատի առնւում, այլ և ֆիզիքականները: Մանուկներին հետազոտելու դէպքում հարկաւոր է ոչ միայն նրանց ընդունակութիւնների զարգացումն ևս հետազոտել, այլ և երկու սեռերին համեմատել միմեանց հետ:

Դպրոցում ուսուցիչը աշակերտի ընդունակութիւնները չափւում են նրա արած յառաջադիմութեամբ, ով

մի առարկայից յառաջագիծում է, նա ընդունակ է համարւում. սակայն ընդհանրապէս գնահատութեան գէպքում աշակերտի հոգեկան ընդունակութիւնը բաղմակողմանի ի նկատի չեն առնում. դպրոցում աւանդում են միայն որոշ ընդունակութիւններ պահանջող գիտութիւններ, իսկ երեխայի մնացած ընդունակութիւնները մնում անուշադիր, այդ պատճառով դպրոցում ծոյլ ճանաչուած աշակերտը ապագայում զարմանալի յառաջագիծութիւն է ցոյց տալի, որովհետեւ իւր ընդունակութիւնների համապատասխան դործով է զբաղւում. Կարեւոր է վճռել այն խնդիրը՝ թէ արդեօք հնարաւոր է կրթութեան ու դաստիարակութեան որոշ ծրագրով զարգացնել, և ի՞նչ յարաբերութիւն կայ ընդունակութեան և յառաջագիծութեան մէջ: Այս հարցի վճռի հետեւանքը այն կարող է լինել, որ կամ պէտք է աշակերտներին առանձին, առանձին ուսումնասիրել և կրթութիւնը անհատականացնել կամ պէտք է աշխատել աշակերտներին ընդհանրապէս հաւասարացնել, առանց ի նկատի ունենալու մէկի պակասաւոր կողմը: Հասկանալի է, որ քանի դեռ ուսումը դասարանական է, աշակերտները խմբով են նստում և պատմում, միակողմանի անհատականացում մտցնելը և դժուար է և վտանգաւոր. եթէ ուսուցիչը մի աշակերտով զբաղուի, միւսները կը տուժեն, ընդհանուր աւանդման մեթոդ չի կարելի դործադրել. այնուամենայնիւ ուսուցիչը պէտք է ի նկատի ունենայ, որ աշակերտների ընդունակութիւնների մէջ որոշ տարբերութիւններ կան, որոնք խոր արմատ ունին:

Որոշ ընդունակութիւնների տէր աշակերտներին ի մի համախմբելու գէպքում հարկաւոր է ի նկատի ունենալ խնդրի ոչ միայն հոգեբանական կողմը, այլ և տնտեսական ու սոցիալական: Մանկավարժական տեսակէտից փորձով պէտք է համոզուել ի՞նչպիսի ազդեցութիւն է ունենում աշակերտների վրայ տարբեր ընդունակութիւններով երեխաների խառն նստելը, որ աստիճանի պէտք է լինի խառնուրդը, որ օգտակար լինի և ընդունակների և անընդունակների համար:

(շարունակելի)

Pessimist.

